

W ostatnim piętnastoleciu mamy w Polsce do czynienia ze zjawiskiem, które można określić jako „boom muzealny”: z roku na rok powstają nowe instytucje, te istniejące wcześniej otwierają nowe wystawy stałe, zachęcane coraz większym zainteresowaniem zwiedzających. Pierwszym, które w nowy sposób przyciągnęło ich uwagę, było Muzeum Powstania Warszawskiego, otwarte dla publiczności w 2004 roku. Ten moment można uznać za początek boomu muzealnego w Polsce. Wystawa MPW spektakularnie wykorzystuje rozmaite środki wyrazu, oddziałując na zmysły, zachęcając do interakcji, prezentując atrakcyjną historię. Zapoczątkowała trend, do którego dołączają kolejne placówki: od wielkich muzeów, jak warszawskie Muzeum Historii Polski czy Muzeum Historii Żydów Polskich Polin bądź gdańskie Muzeum II Wojny Światowej po muzea skupione na historii regionalnej i lokalnej, jak Muzeum Powstań Śląskich w Świętochłowicach, Muzeum im. Ulmów w Markowej czy Centrum Dialogu Przełomy w Szczecinie. W efekcie można mówić o powstaniu modelu nowego polskiego muzeum historycznego. W odróżnieniu od tradycyjnych muzeów, których główny cel, ujmując to w uproszczeniu, jest edukacyjny i polega na przekazywaniu wiedzy, te nowe nastawione są na wytwarzanie dla zwiedzających intensywnych, atrakcyjnych, różnorodnych doświadczeń, a w efekcie – kształtowanie opinii, emocji, postaw i tożsamości. Muzea te często stają się też narzędziem działania polityki historycznej. Po piętnastu latach warto poddać powstałą konstelację muzeów pogłębionej analizie, traktując je całościowo, jako nowe istotne zjawisko polskiej kultury, z którego możemy wiele dowiedzieć się o tym, jak postrzegamy przeszłość.

Dwa równorzędne cele projektu to opisanie rozwoju polskiego boomu muzealnego po 2004 roku oraz poszukiwanie uogólnionych prawidłowości polskiej kultury pamięci, które się w nim odzwierciedlają. Po pierwsze, będzie więc chodziło o najnowszą historię polskich muzeów oraz o analizę podobieństw i różnic pomiędzy nimi. Po drugie, badania muzeów pomogą odpowiedzieć na ogólniejsze pytania, jak na przykład: jak ważna jest przeszłość we współczesnej polskiej kulturze? Jakie sensy są nadawane wydarzeniom z przeszłości, w jakie opowieści jest ona ujmowana? Jakie wartości okazują się najważniejsze? Jakie aspekty przeszłości są traktowane jako mniej istotne, pomijane? Jaką współczesną zbiorową tożsamość kształtuje takie wyobrażenie przeszłości? Dodatkowym celem projektu będzie wypracowanie teoretycznego modelu opisu działania muzeów w ramach kultury pamięci, do wykorzystania w dalszych badaniach, nie tylko w polskim kontekście.

W projekcie zostanie dokładnie zbadana działalność najważniejszych spośród nowych polskich muzeów historycznych: po zebraniu danych na temat wystaw i działalności muzeów jako instytucji stworzone zostaną ich szczegółowe analizy, które następnie posłużą sformułowaniu wniosków dotyczących polskiej kultury muzealnej oraz – szerzej – polskiej kultury pamięci. Badania te przynależą do kulturoznawstwa, a w jego ramach do obszarów określanych jako studia nad muzeami i studia nad pamięcią, rozwijających się intensywnie w światowej humanistyce, a w ostatnich latach także w Polsce. Stanowiąc część kultury pamięci, muzea są tu określane jako „urządzenia do pamiętania”: oznacza to, że ich rolą jest oddziaływanie na pamięć zbiorową i kulturową poprzez skłanianie zwiedzających do postrzegania przeszłości na określone sposoby. Muzea mogą więc wprowadzać, podtrzymywać, a także modyfikować pewne pamięciowe tendencje: na przykład popularyzować obraz bohaterskiego powstania warszawskiego jako wydarzenia ważnego w odniesieniu do historii całego kraju. Projekt zakłada, że muzea w czasach „boomu” pokazują szczególnie wyraźnie mechanizmy działania kultury pamięci.

Opisany wyżej boom muzealny jest bez wątpienia ważnym zjawiskiem współczesnej kultury – zarówno ze względu na to, jak wiele powstaje muzeów, jak i na rekordowe zainteresowanie zwiedzających. Nie został jednak dotąd wystarczająco wyczerpująco, kompleksowo i porównawczo opisany. Dokonanie takiego opisu nie tylko uzupełni tę lukę, ale także pozwoli dowiedzieć się więcej na temat kultury, w jakiej żyjemy, rozpoznawać szczególnie wrażliwe miejsca „trudnej pamięci” i proponować sposoby obchodzenia się z nimi. Wyniki takich badań będą stanowić ważną informację zwrotną dla samych twórców muzeów w kontekście potrzeby pogłębionej dyskusji nad efektami ich pracy. Badania te powinny także mieć wpływ na kształtowanie krytycznych postaw odbiorczych, na przykład za pośrednictwem edukacji muzealnej. Będą więc oddziaływać zarówno w kontekście badawczym, kulturowym, jak i społecznym.